

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-6>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОЇ ЛЕКСИКИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

FUNCTIONAL-SEMANTIC FEATURES OF MILITARY VOCABULARY IN ONLINE PUBLICATIONS

Голопич І.М.,

orcid.org/0000-0002-1831-9752

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Перцева В.А.,

orcid.org/0000-0002-5203-761X

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті розглянуто функціонально-семантичне поле «війна» й особливості вживання воєнної лексики в текстах інтернет-видань.

Мета роботи полягає в дослідженні процесів реалізації функціонально-семантичних особливостей воєнної лексики в текстах інтернет-видань. Автори статті акцентують увагу на лексичних одиницях, які використовуються в концептуалізації універсального поняття «війна»; аналізують функціонально-семантичні особливості лексем, що відтворюють воєнні дії та їх компоненти; виокремлюють лексичні одиниці, які реалізуються в репрезентації воєнних дій в Україні й, попри їх нейтральні або політичні значення, належать до воєнної лексики. Об'єктом дослідження є воєнна лексика, предметом – її функціонально-семантичні особливості.

Матеріалом аналізу є тексти, отримані методом суцільної вибірки з українських інтернет-видань за 2020–2023 роки. Дослідження проводилося з використанням методів, що містять контекстуальний аналіз і метод лінгвістичної інтерпретації мовних одиниць. Згідно з результатами проведеного дослідження, воєнна лексика тлумачиться як багатовимірне ментальне утворення, що формується під впливом лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, забезпечує загальнолюдський і загальнокультурний базис концепту «війна».

Семантичним ядром такої лексики є поняття «війна», до якого належать номінативні одиниці ближньої периферії в різних синонімічних формах. Номінативні одиниці дальньої периферії функціонально-семантичного поля «війна» представлені лексемами на позначення зброї, техніки, дій, топонімів, посад українського та світового політикуму, а також різноманітних політичних, безпекових, судових, військових організацій, інституцій. Поняття «війна» експлікується численною низкою різноструктурних лексичних одиниць (дериватів, композитів, прийменникових конструкцій, метафоро-метонімічних утворень), які використовуються для репрезентації функціонально-семантичного поля «війна» залежно від профілювальної ознаки або одиниць, що вказують на здійснення, проведення, виконання війни.

Аналізовані мовні одиниці виконують у текстах інтернет-видань номінативну, експресивну та метонімічну функції.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, сучасна українська мова, інтернет-видання, воєнна лексика, неологізми, метонімізація, топоніми.

The article analyzes the functional and semantic field of “war” based on the texts of online publications.

The purpose of the work is to study the processes of realization of functional and semantic features of military vocabulary in the modern Ukrainian language, namely in the texts of online publications. In accordance with this goal, the authors of the article define specific research objectives: to identify the inventory of lexical items used in the conceptualization of the studied concept of “war”; to describe the functional and semantic features of lexical items representing military actions and components; to single out lexical items that are used in the representation

of military actions in Ukraine and which, despite their neutral or political meanings, can be classified as military vocabulary. The object of the study is military vocabulary, and the subject is its functional and semantic features.

The material for the analysis was based on examples obtained by the method of continuous sampling from the texts of Ukrainian websites in 2020–2023. The study of the factual material was conducted using a set of methods, including, in particular, contextual analysis and the method of linguistic interpretation of language units. According to the results of the study, military vocabulary is a multidimensional mental formation, the content of which is formed by conceptual and figurative components.

It is proved that in the center of the functional and semantic field “war” is the noun “war”, the near periphery of which is represented by synonyms of this word, and the far periphery – by vocabulary denoting Ukrainian and world politics, world security institutions, as well as units denoting weapons and military equipment.

The semantic core of such vocabulary is the concept of “war”, which includes nominative units of the near periphery in various synonymous forms. Nominative units of the far periphery of the functional-semantic field “war” are represented by lexemes denoting weapons, equipment, actions, toponyms, positions of Ukrainian and world politics, as well as various political, security, judicial, military organizations, institutions. The concept of “war” is explicated by a large number of lexical units of various structures (derivatives, composites, prepositional constructions, metaphor-metonymic formations), which are used to represent the functional-semantic field of “war” depending on the profiling feature or units indicating implementation, conduct, execution war

The analyzed linguistic units perform nominative, expressive and metonymic functions in the texts of online publications.

Key words: functional-semantic field, modern Ukrainian language, internet edition, military vocabulary, neologisms, metonymization, toponyms.

Постановка проблеми. Питання мовної картини світу як відбиття певної мовно-культурної парадигми становить постійний науковий інтерес, оскільки поряд із загальними мовними характеристиками виявляються специфічні, зумовлені світоглядом певного народу.

Нині в царині лінгвістики когнітивний і лінгвокультурологічний підходи до опису універсальних понять посідають домінуюче місце. Систематизація й розуміння загальної лексики, що лежить в основі різноманітного людського досвіду, ґрунтуються на застосуванні прийомів і методів цих лінгвістичних підходів, з одного боку, й етнографічному характері концептуалізації та класифікації універсальних знань представниками конкретних лінгвокультур – з іншого. Центальною термінологічною одиницею дослідження є функціонально-семантичне поле, сутність якого й дотепер остаточно не визначена. Водночас концепція функціональних семантичних полів і їх належність до інших типів презентації знань уможливають найважливіші результати сучасних лінгвістичних досліджень.

Функціонально-семантичні поля універсальних понять, які характеризуються однотипним для більшості лінгвокультур змістом, по-своєму об’єктивуються в конкретній мові. Багатомірність досліджуваних функціонально-семантичних особливостей воєнної лексики зумовлює різноманітність мовних засобів, зокрема й метафоричного, метонімічного характеру, що експлікують як базові, так і додаткові ознаки поняття «війна».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми об’єктивації та функціонування воєнної лексики в текстах різноманітних типів неодноразово порушували в працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Український дослідник В. Верьовкін розглядав когнітивну інтерпретацію найменувань концепту «війна» в давньогрецькій і латинській мовах [1], а також відображення уявлень про війну в античній і сучасній мовній картині світу на матеріалі англійської, німецької та української мов [2]. І. Єрофеева вивчала когнітивний складник моделей презентації війни в сучасному медіатексті [3]. О. Ільченко та Л. Сінна присвятили дослідження розгляду функціонального аспекту спеціальної лексики сучасних україномовних ЗМІ [4]. У роботі О. Єфименко проаналізовано особливості лексеми «війна» в українській публіцистиці [5]. Сучасні дослідники вивчали словниковий склад російсько-української війни на матеріалі німецькомовних інтернет-новин [6]. Водночас немає спеціальних наукових розвідок, присвячених вивченню функціонально-семантичної специфіки воєнної лексики на прикладі україномовних інтернет-видань.

Мета дослідження полягає у вивченні процесів реалізації функціонально-семантичних особливостей воєнної лексики в текстах інтернет-видань. Автори статті акцентують увагу на лексичних одиницях, які використовуються в концептуалізації універсального поняття «війна»; аналізують функціонально-семантичні особливості лексем, що репрезентують воєнні дії та їх компоненти; виокремлюють лексичні одиниці, які реалізуються в репрезентації воєнних дій в Україні й, попри їх нейтральні або політичні значення, належать до воєнної лексики. Об'єкт дослідження – воєнна лексика, предмет – її функціонально-семантичні особливості.

Матеріалом аналізу є тексти, отримані методом суцільної вибірки з українських інтернет-видань за 2020–2023 роки. Дослідження проводилося з використанням методів, що містять контекстуальний аналіз і метод лінгвістичної інтерпретації мовних одиниць. Згідно з результатами проведеного дослідження, воєнна лексика розуміється нами як багатовимірне ментальне утворення, що формується під впливом лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, забезпечує загальнолюдський і загальнокультурний базис концепту «війна».

Варто зазначити, що дотепер остаточно не вирішене питання щодо правильності вживання термінів із прикметниками «воєнний» і «військовий». В інтернет-виданнях ці терміни часто підмінюються один одним.

В українській мові зміст поняття «воєнний» значно ширший за зміст поняття «військовий», оскільки до семантичного поля першого поняття належать лексеми, які використовують не лише у військовій сфері, а й ті, що набувають актуального значення під час війни у всіх сферах суспільного життя.

Об'єктом дослідження є воєнна лексика, предметом – її функціонально-семантичні особливості.

Виклад основного матеріалу. На сайті slovnyk.ua [7] слово «війна» трактується так: 1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо. 2. *перен.* Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба. Структура досліджуваного поняття містить основні й факультативні значення, які корелюють із конкретними параметрами воєнної ситуації.

Однак, на нашу думку, визначення досліджуваного поняття, яке наводять у статті О. Гуржій, Р. Пилявець («Війна – це соціально-політичне явище, що являє собою найбільш гостру форму розв'язання суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших протиріч між державами, народами, націями, класами і соціальними групами засобами збройного насильства» [8]), має більш повне значення в контексті сучасних подій в Україні.

Багатовимірність поняття «війна» зумовлює різноманітність мовних засобів актуалізації досліджуваної структури знань. Вербальні репрезентанти поняття «війна» характеризуються багатозначністю й семантичною розпливчастістю, що сприяє їх реалізації залежно від лексичного середовища. Поняття «війна» експлікується численною низкою різноструктурних лексичних одиниць (дериватів, композитів, прийменникових конструкцій, метафоро-метонімічних утворень), які використовуються для репрезентації функціонально-семантичного поля «війна» залежно від профілювальної ознаки (кровопролиття, сварка, суперечка, сутичка, конфлікт, боротьба, ворожнеча, вторгнення, агресія тощо) або одиниць, що вказують на здійснення, проведення, виконання війни (суб'єкт, дія, об'єкт, час, місце тощо).

У текстах українських інтернет-видань лексема «війна» виконує насамперед номінативну функцію, є ядром функціонально-семантичного поля, однак у заголовках повідомлень зустрічається вкрай рідко. Здебільшого продуценти текстів уживають цю лексему в процесі розгортання змісту, як-от: у новині під назвою «Вперше за 300 років: у Києво-Печерській лаврі відбулась історична подія» (16.04.2023, gazeta.ua) у контексті «Сила зла є тимчасовою, а перемога правди і добра – вічні» сказав про війну Росії проти України під час Великоднього богослужіння новий в.о. намісника лаври Авраамій»; або в статті під назвою «Подольак назвав десятий «Рамштайн» найбільш конкретним» (16.04.2023, gazeta.ua) у контексті «З точки зору логістики,

розуміння етапу війни, пріоритетів України та можливостей військово-промислового виробництва – це був найконкретніший «Рамштайн».

Функціонально-семантичне поле «війна» являє собою детально сегментоване смислове утворення, у якому можна виокремити певні концептуальні частини: конкретний прояв війни (бій, битва), етапи чи стадії воєнних дій (наступ, відступ, перемир'я), результати війни (перемога, поразка), учасники воєнних дій (армія, генерали, солдати, жертви війни, вбиті, поранені, полонені й цивільне населення), зброя, спосіб життя на війні, семіотика війни (відзнаки, нагороди, уніформа).

До ближньої периферії функціонально-семантичного поля «війна» належать одиниці, що є синонімами до слова «війна», однак надають цьому поняттю певних ознак, виконуючи водночас експресивну функцію, яка спрямована на прояв ставлення продуцента тексту до окреслених подій. Такі лексичні одиниці сполучаються з прикметниками, які надають додаткових ознак воєнним діям, наприклад, «кровопролитний», «військовий», «важкий» тощо. Наприклад, у заголовку «На бахмутському напрямку точаться кровопролитні бої – Череватий» (26.02.2023, <https://umoloda.kyiv.ua>) іменник «бій» у множині сполучається з прикметником «кровопролитний», що позначає велику кількість людських втрат. Варто зазначити, що для українців словосполучення «бахмутський напрямок» також є абсолютним синонімом поняття «війна».

У заголовку «У Соледарі тривають важкі бої: ЗСУ відбивають атаки ворога» (07.01.2023, <https://umoloda.kyiv.ua>) ужито два периферійні репрезентанти функціонально-семантичного поля «війна» – «бій» та «атака», які сполучаються з прикметником «важкий» і загальним іменником «ворог». Ці словосполучення вказують на те, хто є агресором і які зусилля прикладають українські бійці на полі бою.

Метонімічну функцію в текстах інтернет-видань реалізують топонімічні одиниці на позначення місця воєнних дій. Такі географічні назви, як Бахмут, Маріуполь, Буча, Соледар і багато інших, дорівнюють значенням «війна», «кровопролиття», «бій», «жорстокість». Наприклад, описуючи ситуацію на бахмутському напрямку в статті під заголовком «ЗСУ роблять усе, щоб «сточувати боєздатність» російських військ під Бахмутом – Череватий» (15.03.2023, <https://www.radiosvoboda.org>) в контекстах «У межах міської забудови Бахмута тривають «безпрецедентні криваві бої», заявив речник Східного угруповання військ ЗСУ Сергій Череватий. <...> Наші воїни в кривавих жорстоких боях роблять усе, щоб сточувати його боєздатність, вибивати його силу, підірвати моральний дух. <...> Найзапекліші бої тривають за Бахмут та Мар'їнку», автор повідомлення застосовує сполучення загального іменника «бій» із прикметниками «безпрецедентний», «кривавий», «жорстокий», а також прикметник «запеклий» у найвищому ступені порівняння, який указує на високій рівень емоційності цього повідомлення.

У сучасному світі поняття «війна» ототожнюється з різними формами боротьби, як-от: ідеологічною, політичною, економічною, дипломатичною, інформаційною, психологічною тощо.

Реалізація альтернативних найменувань війни базується на способах формування нових лексичних значень завдяки метафорам. Залежно від контексту переосмислення явищ дійсності для репрезентації образу війни залучається низка метафоричних моделей, таких як «інформаційна війна», «війна за інформаційний простір», «інформаційні атаки», «кібервійна», «гібридна війна», «релігійне протистояння», «міжконфесійні конфлікти», «мовна війна», «інформаційна пропаганда» тощо, які знаходяться на дальній периферії функціонально-семантичного поля «війна», оскільки вони не пов'язані безпосередньо з убивством. Наприклад, у статті під назвою «Латвія закликає НАТО надати Україні сучасні танки й літаки» в контексті «Інформаційна війна й пропаганда здійснила значний вплив. Багато хто на Заході справді вважає, що будь-яка підтримка України може призвести до подальшої ескалації та засмутити путіна, Кремль, росію» (03.09.2022, <https://umoloda.kyiv.ua>) вживаються словосполучення «інформаційна війна» та «пропаганда», які не вказують безпосередньо на війну як процес, що спричиняє вбивства, однак є маркерами загрози, яка може призвести до збройних конфліктів або їх ескалації.

У статті під заголовком «Інформаційна світова війна: як РФ втручається в інформаційний простір і підриває кібербезпеку» (16.03.2023, <https://lb.ua/news>) вжито словосполучення «інформаційна світова війна», «інформаційний простір» та «кібербезпека», які в процесі розгортання змісту повідомлення корелюють із загальними іменниками «агресія» та «геноцид», а також словосполученнями «повномасштабне вторгнення» й «геноцидний намір»: «Важливо також відзначити, що в резолюції «Правові аспекти та аспект прав людини в агресії Російської Федерації проти України», яку 26 січня ухвалила Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), російська офіційна риторика, яку використовують, щоб виправдати повномасштабне вторгнення та агресію проти України, була визнана такою, що має ознаки публічного підбурювання до геноциду і може свідчити про геноцидний намір знищити українську національну групу або принаймні її частину». Зазначена взаємодія мовних одиниць: «повномасштабне вторгнення», «агресія», «геноцид», «геноцидний намір» – укажує на те, наскільки потужним є потенціал інформаційної війни.

Про загрозу гібридних війн ідеться в повідомленні під назвою «Шарль Мішель пропонує призупинити членство РФ в Радбезі ООН» (24.09.2022, <https://umoloda.kyiv.ua>), указавши на те, що «гібридна війна» росії поєднує насильство з дезінформацією».

Наступний приклад, виражений у заголовку «Названо умову, за якої Україна може допомогти Молдові військовим шляхом» (03.03.2023, <https://zn.ua>), реалізується сполученням загального іменника «шлях» і прикметника «військовий» та об'єктивує можливість воєнних дій у Молдові.

На дальній периферії функціонально-семантичного поля «війна» знаходяться лексеми на позначення зброї, посад українського та світового політикуму, а також різноманітних політичних, безпекових, судових, військових організацій, інституцій і їхніх керівників (міністр оборони України Олексій Резніков, Генштаб ЗСУ, заступник генерального секретаря НАТО Мірчо Джоане, NSPA (Агентство НАТО із забезпечення та закупівель), Вільнюський саміт НАТО, речник Повітряних сил ЗСУ Юрій Ігнат, Контактна група з питань оборони України (Рамштайн) тощо).

Останнім часом у текстах інтернет-видань уживається слово «Радбез» або словосполучення «Радбез ООН», що викликано необхідністю реформування цієї організації. Так, у статті під назвою «Росія «проанонсувала» хімічну атаку по Україні» (08.04.2023, gazeta.ua) у контексті «Міноборони країни-агресорки стверджує, що українська армія нібито планує «інсценувати провокацію-обстріл із застосуванням отруйних речовин», щоб потім звинуватити в злочині Москву на трибуні Радбезу ООН й задокументувати застосування Росією хімічної зброї», словосполучення «Радбез ООН» ужито як реакцію на дії РФ. Словосполучення «міноборони країни-агресорки» й «українська армія» взаємодіють зі словосполученням «Радбез ООН», підпорядковуючи мовні одиниці «хімічна атака», «провокація-обстріл» і «хімічна зброя».

У процесі розгортання повідомлення трапляються словосполучення на позначення місця воєнних дій, як-от: «населений пункт Охтирка Сумської області», «передовий рубіж оборони ЗСУ», «лінія бойового зіткнення», які належать до дальньої периферії функціонально-семантичного поля «війна»: «Для її реалізації протягом останніх двох тижнів у населеному пункті Охтирка Сумської області нібито підготовлено ділянку «передового рубежу оборони ЗСУ на лінії бойового зіткнення з російськими військами».

На дальній периферії функціонально-семантичного поля «війна» знаходяться лексичні одиниці на позначення зброї (Су-25, комплекси ЗРК, озброєння, зенітно-ракетний комплекс, боєприпаси, F-16, МіГ-29, IRIS-T, батареї NASAMS, системи ППО SAMP/T, комплекс Patriot тощо). Наприклад, у заголовку статті «ЗСУ «приземлили» черговий Су-25 росіян, а також знищили комплекси ЗРК» (16.04.2023, gazeta.ua) зафіксовано такі лексичні одиниці на позначення зброї, як «Су-25» і комплекси «ЗРК», що корелюють у тексті повідомлення зі словами та словосполученнями «військова техніка», «зенітно-ракетні комплекси», «Су-25», «озброєння», «військова техніка», «радіолокаційна станція», «станція радіоелектронної боротьби», «зенітно-

ракетний комплекс», «склад боєприпасів»: «Зокрема, авіація Сил оборони за минулу добу завдала 11 ударів по районах зосередження <...> військової техніки окупантів, а також три – по зенітно-ракетних комплексах. <...> наші воїни збили ворожий літак Су-25. <...> уразили три райони зосередження живої сили, озброєння та військової техніки противника, а також <...> радіолокаційну станцію, дві станції радіоелектронної боротьби, зенітно-ракетний комплекс та склад боєприпасів».

Насичення інтернет-текстів лексичними одиницями на позначення зброї та військової техніки є чітким маркером актуальності воєнної тематики.

Розширення функціонально-семантичного поля «війна» неологізмами призводить до видозміни значення поняття «зброя» й поглиблення розуміння її природи як інструменту агресивного нападу й оборонних дій.

Висновки. Отже, дослідження воєнної лексики, що використовується в сучасних українських інтернет-виданнях, виявило процеси її розвитку, розширило уявлення про оновлення словникового складу сучасної української мови, зумовленого когнітивними змінами її функціонування в умовах воєнного часу.

Воєнна лексика в текстах інтернет-видань є відображенням українського сьогодення. Семантичним ядром такої лексики є поняття «війна», до якого належать номінативні одиниці ближньої периферії в різних синонімічних формах. Номінативні одиниці дальньої периферії функціонально-семантичного поля «війна» представлені лексемами на позначення зброї, техніки, дій, топонімів, посад українського та світового політикуму, а також різноманітних політичних, безпекових, судових, військових організацій, інституцій.

Аналізовані мовні одиниці виконують у текстах інтернет-видань номінативну, експресивну й метонімічну функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верьовкін В.В. Когнітивна інтерпретація найменувань концепту війна у давньогрецькій і латинській мовах. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова*. 2015. № 12. С. 25.
2. Верьовкін В.В. Відображення уявлень про війну в античній і сучасній мовній свідомості (на матеріалі давньогрецької, латинської, англійської, німецької та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.17. Київ, 2013. 19 с.
3. Єрофєєва І.В. Концепт «війна» в сучасному медіа тексті: репрезентація традиційних моделей. *Вчені записки*. 2015. № 2 (61). С. 72–82.
4. Ільченко О.А., Сінна Л.Ю. Спеціальна лексика сучасних україномовних ЗМІ: функціональний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 52. С. 119–120.
5. Єфименко О. Словосполуки з лексемою «війна» в мові української періодики. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2017. Вип. 22 (2). С. 50–61.
6. Щербак О. Лінгвориторичні стратегії зображення російсько-української війни 2022 року (на матеріалі повідомлень німецькомовного сайту tagesschau.de). *Актуальні питання іноземної філології*. Вип. 16. 2022. С. 219–225.
7. Slovnyk.ua. URL: <https://slovnyk.ua> (дата звернення: 05.05.2023).
8. Гуржій О., Пилявець Р. Сучасна воєнно-історична та воєнна термінологія: проблемні питання. *Сторінки воєнної історії України* : зб. наук. статей. 2009. Вип. 12. С. 19–24. URL: http://resource.history.org.ua/publ/war_2009_12_19 (дата звернення: 16.05.2023).
9. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія / за ред. проф. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2016. 206 с.